

MARTIN OUŘEDNÍČEK

TEORIE STÁDIÍ VÝVOJE MĚST A DIFERENCIÁLNÍ URBANIZACE

M. Ouředníček: *Theory of Stages of Urban Development and Differential Urbanisation*. – Geografie – Sborník ČGS, 105, 4, pp. 361 – 369 (2000). Two theories of urban development are described in this article. Both are based on stages of economic development. The article critically compares these theories and tries to figure out their common features to describe a single evolutionary model of urban development.

KEY WORDS: urbanisation – stages of urban development – differential urbanisation.

Vypracování této studie bylo podpořeno finančními prostředky Grantové agentury Univerzity Karlovy v rámci řešení grantu č. 179/2000/B Geo/PrF.

Úvod

Vývoj měst představuje v sociální geografii dlouhodobě jedno z nejvíce studovaných témat. Období největšího zájmu odborníků o proces urbanizace korespondovalo v historii s významnými změnami v systému osídlení. Podle některých autorů (viz níže) se v současnosti největší města vyspělých států nacházejí v konečné fázi svého vývoje. Bouřlivý rozvoj měst v období průmyslové revoluce se ve vyspělých státech po druhé světové válce zpomaloval, byl postupně nahrazován růstem městských regionů nebo aglomerací. V současnosti nelze v těchto státech pozorovat žádné významnější změny spojené s rozmístěním městského obyvatelstva. Koncentrace obyvatelstva typická pro extenzivní fázi urbanizačního procesu je postupně nahrazována koncentrací informací a kontaktů. Tuto etapu ve vývoji měst označuje M. Hampl jako intenzifikační formu urbanizace (Hampl, Gardavský, Kühnl 1987, s. 87). Se stagnací v kvantitativním vývoji měst souvisí i menší zájem sociálních věd o sledování procesu urbanizace. V sociální geografii je jako obecný vývojový model v současnosti přijímána teorie stádií vývoje měst, ze které vychází i novější teorie diferenciální urbanizace. Cílem tohoto článku je podrobněji prozkoumat a porovnat hlavní myšlenky obou teorií.

Teorie stádií vývoje měst

Počátkem 80. let se v Evropě pozornost geografů zaměřila na srovnávací studie vývoje urbanizačního procesu ve vybraných evropských zemích. Zhruba ve stejnou dobu byla publikována úvodní práce mezinárodního projektu CURB (the Costs of Urban Growth) v edici Urban Europe s názvem „A Study of Growth and Decline“ (van den Berg a kol. 1982) a práce dvojice autorů Petera Halla a Dennise Haye Growth Centres in the European Urban System

(Hall, Hay 1980). Obě práce využívají pro hodnocení vývoje evropských měst tzv. funkčních městských regionů (FUR), které umožňují srovnávat vztah mezi populačním růstem jádra a zázemím města. Dennis Hay vydal později společně s Paulem Cheshirem další komparativní studii hodnotící města států Evropského společenství pod názvem *Urban Problems in Western Europe* (Cheshire, Hay 1989).

Práce van den Bergovy skupiny má i v současné době velmi široký citační ohlas, což je způsobeno mimo jiné i začleněním srovnání vývoje některých socialistických států Evropy (bohužel ne bývalé ČSSR). Van den Berg a jeho spolupracovníci, Roy Drewett, Leo Klaassen, Angelo Rossi a Cornelis Vijverberg, hodnotili vývoj měst 14 evropských států především na základě vztahu růstu počtu obyvatelstva jádrového města a jeho zázemí v rámci FUR. Při utváření obecné teorie stádií růstu města vycházeli jednak ze zkušeností s vývojem západoevropských a amerických měst, jednak čerpali z poznatků Stanislava Hermana a Jerzyho Regulského o urbanizaci v socialistických zemích (Herman, Regulski 1977). Vývoj měst je podle autorů přímo závislý na sociálně-ekonomické úrovni společnosti, především na změnách ve struktuře ekonomiky a úrovni příjmů obyvatelstva. Práce vychází ze třech základních stádií vývoje společnosti nebo spíše důležitých strukturálně ekonomických změn. Změny od převážně zemědělské na průmyslovou společnost; od průmyslové společnosti na „terciérní“ a třetí stadium představuje dospívání společnosti založené na terciérním sektoru. V závislosti na ekonomické úrovni společnosti se vyvíjí i systém osídlení. Autoři rozeznávají čtyři stadia vývoje měst: urbanizaci, suburbanizaci, deurbanizaci a jako alternativu budoucího vývoje měst rovněž reurbanizaci.

Urbanizace jako první stadium vývoje je vyvolána přebytkem pracovní síly v zemědělských oblastech a rozvojem průmyslu ve městech. Tyto skutečnosti podněcují postupně přesun obyvatelstva z venkova do měst (ze sektoru zemědělství do průmyslu). Obyvatelstvo se usazuje především v centrálních oblastech měst, poblíž průmyslových továren, což je podmíněno prozatím nízkou dopravní mobilitou lidí odkázaných většinou na pěší docházku do zaměstnání. V prostorovém průmětu vede tento proces ke koncentraci obyvatelstva a k expanzi průmyslových a obytných částí města.

V dalším vývoji dochází k nebývalému územnímu rozvoji města formou výstavby nových průmyslových a obytných čtvrtí, zlepšuje se technická infrastruktura a především dopravní propojenost centra a předměstí. K tomu slouží především kolejová doprava. Do města přicházejí další generace přistěhovalců a v centrálních částech měst se tvoří příjmové zóny s často velmi špatnými životními podmínkami. Životní úroveň první generace přistěhovalců se postupně vylepšuje především díky vyšším příjmům, dostupnosti vzdělání a zvyšování kvalifikace. Dochází k procesu sukcese (Burgess 1925) – postupnému stěhování původního obyvatelstva do oblastí s lepším bydlením (většinou směrem k okraji města) a jeho nahrazování novými přistěhovalci s nižším sociálním statutem. V nejprůmyslovějších oblastech města narůstají slamy.

V tomto stádiu vývoje měst dochází k růstu celého regionu, přičemž výrazně roste především jádrové město, zatímco v zázemí buď obyvatelstvo ubývá (absolutní centralizace) nebo přibývá méně než v jádru (relativní centralizace).

Suburbanizace je pokračováním vývoje města v průmyslové éře. Začínají se projevovat kvalitativní změny především v oblasti bydlení a dopravy. Objevují se automobily a autobusy, budují se nové trasy veřejné dopravy (tramvaje), roste propojenost se zázemím města prostřednictvím železničních spojení. Následkem zlepšených dopravních možností dochází k přesunu obyvatelstva

směrem na okraj města, za zdravějším bydlením – uplatňují se první projekty zahradních měst. Přesouvá se zároveň i průmyslová výroba do míst, kde nejsou továrny na obtíž a mají stále dobrou dopravní dostupnost. Dochází k oddělení bydliště a pracoviště a nárůstu dojíždky do zaměstnání. Formují se městské aglomerace, často hvězdicového tvaru s obyvatelstvem koncentrovaným podél hlavních dopravních tahů v okolí města. „Město se rozkládá na doposud nevídané rozloze a je pro něj vhodnější spíše označení městská oblast (urban area) nebo městský distrikt (urban district).“ (van den Berg a kol. 1982, s. 34). Obyvatelstvo v socialistických zemích je v této fázi vývoje obvykle odkázáno na veřejnou dopravu, narozdíl od situace v západních zemích, kde se stále více prosazuje individuální automobilová doprava (Herman, Regulski 1977).

Třetí stádium vývoje je nazýváno *deurbanizací*, která je spojena s meziměstskou decentralizací. Kromě výše popsanych výhod suburbanizace se ve zvětšené míře začínají projevovat i nevýhody související především s neúnosným zatížením dopravního systému města. Centrum jako pracoviště se stává stále méně dostupným, snižuje se propustnost dopravní sítě a zvyšují se nároky na parkovací místa. Zároveň roste tlak terciárního sektoru na obytnou funkci v centrálních částech měst. Kanceláře a obchodní plochy nahrazují bydlení, některé služby se stěhují za obyvatelstvem do oblastí za hranicemi města. Pokles počtu obyvatelstva zaznamenává nejen jádrové město, ale rovněž většina předměstí, zatímco původně venkovské oblasti v širším zázemí města se transformují na městská sídla, většinou na úkor přírodního prostředí a zemědělské půdy. Pokles počtu obyvatelstva v centrálním městě je natolik razantní, že dochází v součtu k populačnímu úbytku celého funkčního regionu. Přitom rostou především menší centra za hranicí dojíždkové vzdálenosti dominantního města – dochází k meziměstské decentralizaci.

Jako alternativu k procesu desurbanizace nabízí van den Berg a kol. koncept *reurbanizace*, který je spojen především se snahou politické reprezentace o znovuoživení center velkých měst. K tomu slouží „programy na zlepšení image města, rehabilitace obytného prostředí, zlepšení dopravní situace, vytváření pěších zón a vylepšení sociální infrastruktury“ (van den Berg a kol. 1982, s. 40). Jako východisko, které může odvrátit úpadek měst (urban decline), vidí autoři aktivní městskou politiku orientovanou na zmenšení dopravních problémů. K tomu může přispět například opětovné přiblížení místa bydliště a pracoviště (suburbanizace pracovních příležitostí) a podpora reurbanizačních tendencí obyvatelstva.

Britští autoři (Hall, Hay 1980; Cheshire, Hay 1989; Cheshire 1995) se zaměřují na problematiku vývoje měst pouze s ohledem na Západní Evropu. Rovněž tyto práce jsou soustředěny na charakteristiku ekonomických podmínek na rozvoj měst a využívají rozdělení zprvu na šest, později pod vlivem výše uvedených práce van den Berga a kol. na osm stádií vývoje měst. Zejména v práci Cheshira a Haye je velký prostor věnován ekonomickým přeměnám od agrární až k post-průmyslové společnosti, vyzdvihována je především role dopravy v procesu dekoncentrace obyvatelstva a v růstu/úpadku měst (přistavy). Hlavním tématem prací je ovšem problematika úpadku měst (urban decline) a její řešení. Podobně jako v případě studie CURB je zvláštní kapitola věnována přístupům v plánování měst.

Cheshire a Hay (1989) odlišují od sebe proces decentralizace a úpadku měst a dokumentují na příkladu několika úspěšných „decentralizovaných“ měst rozdílnost obou procesů. Snaží se nahlížet na proces decentralizace ve dvou rovinách jako na „patologickou“ a „zdravou“ decentralizaci, přičemž se spíše

než o druhý jedná o následná stádia ve vývoji měst. Autoři rovněž identifikují skupinu měst, která populačně rostou a potýkají se naopak s problémy spojenými s koncentrací obyvatelstva.

Autoři dále sledovali vývoj vybraných FUR a jejich postupné přesouvání mezi osmi vývojovými typy urbanizačního procesu. Je zajímavé, že pouze 18 % FUR prošlo za období třiceti let alespoň čtyřmi stádii vývoje a mezi těmito městy byla ta s největšími problémy (Liverpool, Bochum, Saarbrücken, St Etienne, Sunderland aj.). Naopak FUR s malými posuny mezi vývojovými stádii zůstávají dlouhodobě bez větších problémů (Haag, Amsterdam, Bristol, Frankfurt, Lyon, Luxembourg aj.).

Při výhledu do budoucnosti evropských měst vycházejí autoři, při respektování částečných odlišností, z vývoje severoamerických měst. Vždyť právě zde byly poprvé pozorovány a popsány některé novější procesy ve vývoji osídlení. Mezi základní faktory, které mohou ovlivnit další vývoj směrem k reurbanizaci amerických a evropských měst, patří především změny v zaměstnanosti a v dopravě. Zaměstnanost obyvatelstva směřuje ve městech do sektoru služeb a k využívání informačních technologií. Snižují se tak požadavky na dopravu, která nemá v tomto sektoru takové uplatnění. Služby mají zároveň daleko menší nároky na prostor než výroba. Začínají být opětovně využívána centra měst, což souvisí s druhým demografickým přechodem a změnou životních postojů generace v reprodukčním věku. Zvětšuje se skupina lidí, kteří preferují život v centrech měst, samozřejmě s kvalitním životním prostředím. Dochází tedy zejména k rozvoji „příjemných“ měst jako jsou např. Kodaň, Bristol, Norwich, Grenoble, Strasbourg, Milano, Bologna atd. Hlavní úlohu tak začínají hrát preference lidí z hlediska životních podmínek měst jako např. atraktivita prostředí, nízká kriminalita, architektura města, příjemné bydlení a nepřetížená doprava. Největší preference dosahují zástupci menších měst nezasažených v minulosti průmyslovou výrobou (Cheshire 1995).

Kritické zhodnocení teorie stádií

Teorie stádií rozvoje měst slouží v současné době jako všeobecně přijímaný model vývoje měst. Za nejdůležitější faktor ovlivňující vývoj měst považuje ekonomický růst a změny ve struktuře ekonomiky. Jednotlivá stádia rozvoje měst jsou determinována ekonomickými změnami ve společnosti. Nové procesy ve vývoji měst se projevují vždy v ekonomicky nejvyspělejších zemích a difundují se šíří do ostatních částí světa. Proces vývoje měst je koncipován jako obecný a jeho stádia se objevují v rozdílných zemích přibližně stejným způsobem bez ohledu na společenské a politické zřízení.

Vývoj měst je považován za proces, který má formu opakujících se cyklů, avšak empirický materiál z evropských zemí dokládá nejvýše jeden (většinou nedokončený) vývojový cyklus. Autoři pokládají vývoj měst za přirozený (lidmi málo ovlivnitelný) proces. V současné době poukazují na určitou „konečnou“ fázi ve vývoji měst – úpadek měst (urban decline), ze které je pouze jediné východisko – podpora reurbanizačních tendencí prostřednictvím důsledného městského plánování. Jedná se tedy o do jisté míry nepřirozený návrat ke koncentraci obyvatelstva, když zdůrazňované ekonomické vlivy mají zjevně dekoncentrační tendence.

Za určitý nedostatek empirických pozorování uvedených prací lze považovat krátké časové období sledování (po druhé světové válce) a nehierarchické členění (resp. absence takového členění) evropských měst. U nejvyspělejších

měst lze jistě pozorovat počátek jednotlivých stádií již ke konci 19. století (urbanizace, suburbanizace). Práce berou města (FUR) jako statistický soubor, u kterého zkoumají zastoupení četností jednotek souboru v jednotlivých obdobích. K těmto četnostem (nikoli k vývoji jednotlivých měst) jsou pak přiřazena stadia vývoje měst. Jedná se však spíše o stadia vývoje pouze těch měst, která jsou poznamenána průmyslovou výrobou (procházejí největším počtem vývojových stádií) než o obecný model vývoje všech měst (ta nejzdravější tento vývoj spíše nenásledují).

Diferenciální urbanizace

V práci dvojice nizozemských autorů (van den Berg, Klaassen 1986) je popsán vztah mezi stádií vývoje dominantního města a menších středisek. Zatímco u jedné kategorie měst můžeme pozorovat znaky desurbanizační, dochází v menších městech k procesu urbanizace – v rámci jednoho systému osídlení se diferenciovaně vyvíjí rozdílné velikostní kategorie měst. V devadesátých letech jsou podobné myšlenky rozvíjeny v pracích H. S. Geyera a Thomase Kontulyho (Geyer, Kontuly 1993; Geyer 1996; Geyer, Kontuly 1996) v rámci konceptu *diferenciální urbanizace* (differential urbanization). Koncept navazuje na teorii vývojových stádií a migračních cyklů (Berry 1988) a též z poznatků o vývoji systémů osídlení v zemích prvního a třetího světa. Do teorie diferenciální urbanizace jsou zabudovány koncepty kontraurbanizace (counterurbanization) a tzv. polarizačního obratu (polarisation reversal).

Ve vývoji systémů osídlení Geyer a Kontuly (1996) rozlišují pět stádií:

1. Národní systém osídlení nejprve prochází fází primárního města, ve které je velká část ekonomického rozvoje a velký počet migrantů přitahován do jednoho nebo několika primárních center.
2. Systém osídlení se rozšiřuje a dozrává a na spodní stupeň sídelní hierarchie se přiřazují nová městská centra, zatímco ta, která již existují delší dobu se přemísťují hierarchickým pořadím směrem nahoru. V tomto procesu provází ekonomický rozvoj disperze, zatímco systém osídlení je stále více prostorově integrován.
3. Tento rozšiřující se národní systém osídlení obsahuje rozličné řádovostní vrstvy subsystémů, od makroúrovně, přes regionální a subregionální stupeň až k lokální mikroúrovni.
4. Postupné tendence pozorované ve vývoji systémů osídlení, nejprve směrem ke koncentraci a poté směrem k disperzi a dekoncentraci, nejsou limitovány pouze rozvojem na národní úrovni, ale mohou se projevit v každém z regionálních subsystémů, protože stejné prostorové síly pracují na národní i regionální úrovni.
5. Pokud nejsou v okolí dominantních měst neobvyklé lokalizační podmínky, rostou nejrychleji sekundární centra v jejich blízkosti. (Geyer, Kontuly 1996, s. 292).

Celý cyklus vývoje systému osídlení je charakterizován: 1. urbanizací; 2. polarizačním obratem; 3. kontraurbanizací – jako konečnou fází, po které nastává nový cyklus. *Polarizačním obratem* rozumí autoři zlom ve vývoji systému osídlení, kdy primární město dozrává, začíná se zpomalovat jeho vývoj a objevuje se proces dekoncentrace. Stárnutí primárního města je rovněž doprovázeno růstem několika středně velkých center v blízkém okolí města. Proces byl pozorován a popsán při výzkumu systémů osídlení rozvojových států (Richardson 1980).

Poslední fáze ve vývoji měst, charakteristická růstem malých měst, je označována jako *kontraurbanizace*. Během této fáze se projevuje dekoncentrace na všech stupních od primárního až po středně velká města. Nejprve rostou malá centra s výjimečnými lokalizačními podmínkami poblíž primárního města, poté přitahují migranty rovněž podobná centra v periferních oblastech. Nakonec mohou tato nejmenší centra vykazovat relativně větší nárůst obyvatelstva než velká a střední města. Ukončení stádia růstu nejmenších center dosahuje systém osídlení saturačního bodu, (vnitřní) migrace přestává být rozhodujícím komponentem ve vývoji měst a větší úlohu začíná hrát mezinárodní migrace a přirozený přírůstek obyvatelstva.

Autoři rozšiřují dále koncept diferenciální urbanizace začleněním generalizace hlavních a vedlejších směrů migrace. Předpokládají, že koncentrace je způsobena především migrací slabších skupin obyvatelstva do měst za lepšími možnostmi výdělků (produkcionismus), zatímco dekoncentrace je způsobena především migrací vyšších vrstev za lepšími životními podmínkami (environmentalismus). Na národní úrovni se tak prosazuje spíše koncentrace, pokud je silnější příliv slabšího obyvatelstva do měst a spíše dekoncentrace, pokud je silnější migrační proud lépe zabezpečených lidí směrem z města.

Kritické zhodnocení teorie diferenciální urbanizace

Ačkoli je koncept diferenciální urbanizace brán jako obecný model vývoje měst, paradigma vývoje měst, můžeme mít dvě zásadní připomínky.

1. Model vychází z charakteristik městského vývoje v zemích prvního a třetího světa a opomíjí tak (zejména pro nás) důležitou skupinu transformujících se zemí střední a východní Evropy. V těchto zemích se můžeme setkat s odchylkami ve vývoji systému osídlení (Dostál, Hampl 1994), zejména pokud se jedná o počátek a intenzitu některých prostorových procesů (suburbanizace, kontraurbanizace). Autoři vycházejí především z ekonomických podmínek tržního hospodářství, jehož deformace v socialistických zemích, působila na odlišné uspořádání ekonomické struktury měst, lokalizaci pracovních příležitostí i residenční preference obyvatelstva.
2. Hlavním sledovaným procesem je migrace obyvatelstva, jako výhradní komponent populačního růstu (poklesu). Zejména v rozvojových státech, při jejichž sledování autoři vybudovali část teorie, však tvoří nezanedbatelnou část populačního přírůstku přirozená měna. Růst megaměst rozvojového světa je do značné míry založen právě na vysokém přirozeném přírůstku obyvatel těchto měst.

Závěr

Shrnutím hlavních poznatků obou přístupů dospějeme k následujícím bodům:

1. Města (systém osídlení) procházejí ve svém vývoji jednotlivými stádii růstu – urbanizací (suburbanizací) – t.j. koncentrací na malé či rozrůstající se ploše města (městského regionu); polarizačním obratem a deurbanizací (kontraurbanizací) – kdy dochází k dekoncentraci obyvatelstva, stagnaci dominantního města a růstu středně velkých a později malých měst.
2. Růst/pokles počtu obyvatelstva je výrazně závislý na ekonomických podmínkách ve společnosti, zejména na vyspělosti dopravní sítě a struktuře ekonomiky.

3. Růst nebo pokles počtu obyvatelstva města neoznačuje automaticky prosperitu nebo úpadek města; existují ekonomicky silná města populačně stagnující a ekonomicky slabá města s velkým nárůstem obyvatelstva.
4. Koncentrace obyvatelstva souvisí spíše s ekonomickými důvody stěhování zatímco k dekoncentraci vedou především preference kvality životního prostředí.
5. Z hlediska plánování velkých (průmyslových) měst, která se dostala do konečného stádia svého vývoje (urban decline), je reurbanizace v současnosti jediným východiskem vedoucím k jejich úspěšné revitalizaci. K návratu obyvatelstva do těchto měst však nebude docházet „přirozenou“ cestou, ale s výraznou podporou nástrojů městského plánování.

Pokud srovnáme oba přístupy k hodnocení vývoje měst, je zřetelné, že všechny práce vycházejí z analýzy ekonomických podmínek a jejich vlivu na rozvoj měst. Teorie stádií vývoje měst je založena na sledování vztahu jádra a zázemí funkčních městských regionů a hodnotí vybraná metropolitní území. Naproti tomu teorie diferenciální urbanizace se snaží postihnout odděleně (diferenciovaně) vývoj v různých hierarchických stupních sídelního systému, zároveň sleduje i různé směry migračních proudů obyvatelstva s odlišným sociálním složením a preferencemi bydlení. Migrační preference nejsou zdůvodňovány úzce ekonomicky, ale spíše kombinací ekonomických a environmentálních podmínek, kvalitou životního prostředí. Nevýhodou je na druhou stranu malá opora v empirickém sledování vývoje jednotlivých měst a diskutabilní úvaha o druhém cyklu urbanizace. Teorie diferenciální urbanizace je budována spíše shora, zatímco v případě teorie vývojových stádií se jedná o generalizaci poznatků, získaných po studiu velkého množství FUR.

Obě hodnocené teorie nahlíží na vývoj měst jako na souslednost jednotlivých fází. Některé popsané procesy můžeme ve vývoji jednotlivých měst objevit opakovaně (např. suburbanizace Prahy), někdy se mohou uplatňovat dva nebo více procesů souběžně u rozdílných sociálních nebo věkových skupin. Bylo by tedy příhodnější označit jednotlivé procesy vývoje měst spíše jako druhy nežli fáze. Podobně např. Z. Ryšavý, J. Link a L. Velišková (1994, s. 190) označují suburbanizaci za jednu z forem procesu přeměny osídlení a nikoli časově omezenou fází či etapu.

Na závěr je třeba poznamenat, že obě teorie jsou zaměřeny především na hodnocení populační změny v systému osídlení a změny v rozmístění obyvatelstva. Populační růst/pokles je pouze jednou (kvantitativní) složkou procesu urbanizace. Kvalitativní změny v sociálním i fyzickém prostředí měst zůstávají stranou zájmu. Proces urbanizace je hodnocen v úzkém pojetí jako růst nebo pokles počtu obyvatelstva jednotlivých sídel. Geyer a Kontuly sice naznačují určitou kvalitativní změnu při započetí druhého urbanizačního cyklu, která však spočívá pouze ve velikosti urbanizujících se sídel a nikoli v hodnocení koncentrace/dekoncentrace kvalitativně odlišných prvků, např. kontaktů, progresivních řídicích funkcí (Hampl 1999).

Literatura:

- BURGESS, E. W. (1925): The Growth of the City: An Introduction to a Research Project. In: Park, R. E., Burgess, E. W., McKenzie, R. D.: The City. Chicago. s. 47-62.
- CHESHIRE, P. (1995): A New Phase of Urban Development in Western Europe? The Evidence for the 1980s. Urban Studies, 32, č. 7, s. 1045-1063.
- CHESHIRE, P., HAY, D. (1989): Urban Problems in Western Europe: An Economic Analysis. Unwin Hyman. London. 216 s.

- DOSTÁL, P., HAMPL, M. (1994): Development of an Urban System: General Conception and Specific Features in the Czech Republic. In: Barlow, M., Dostál, P., Hampl, M. (eds.): Territory, Society and Administration: The Czech Republic and the Industrial Region of Liberec. Instituut voor Sociale Geografie. Amsterdam, s. 191-224.
- GEYER, H.S. (1996): Expanding the Theoretical Foundation of the Concept of Differential Urbanisation. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 87, č. 1, s. 44-59.
- GEYER, H. S., KONTULY, T. (1993): A Theoretical Foundation for the Concept of Differential Urbanization. *International Regional Science Review*, 17, č. 2, s. 157-177.
- GEYER, H. S., KONTULY, T. M. eds. (1996): Differential Urbanization: Integrating Spatial Models. Arnold, London, 340 s.
- HALL, P., HAY, D. (1980): Growth Centres in the European Urban System. Heinemann Educational. London.
- HAMPL, M. (1999): Long-Term Trends of Settlement Development. In: Hampl, M. a kol.: Geography of Societal Transformation in the Czech Republic. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Univerzita Karlova, Praha. s. 27-43.
- HERMAN, S., REGULSKI, J. (1977): Elements of a Theory of Urbanization Processes in Socialist Countries. Vienna Centre. CURB Project Working Document, 77, č. 3.
- RICHARDSON, H. W. (1980): Polarization Reversal in Developing Countries. *Papers of the Regional Science Association*, 45, s. 67-85.
- RYŠAVÝ, Z., LINK, J., VELÍŠKOVÁ, L. (1994): Proces suburbanizace v souvislostech procesu přeměny osídlení v letech 1869 – 1991: Česko, Pražská aglomerace. Územní plánování a urbanismus, XXI, s. 189-199.
- VAN DEN BERG, L., DREWETT, R., KLAASSEN, L. H., ROSSI, A., VIJVERBERG, C. H. T. (1982): A Study of Growth and Decline. Urban Europe, 1. Pergamon Press. Oxford.
- VAN DEN BERG, L., KLAASSEN, L. H. (1986): The Contagiousness of Urban Decline. In: van den Berg, L., Burns, L. S., Klaassen, L. H.: Spatial Cycles. Studies in Spatial Analysis. Gower Publishing. Aldershot, s. 84-99.

Summary

THEORY OF STAGES OF URBAN DEVELOPMENT AND DIFFERENTIAL URBANISATION

The article deals with comparison of two evolutionary theories: theory of stages of urban development and theory of differential urbanisation. The former evaluates stages of urban development using FUR (Functional Urban Region) and relation between population changes in core and hinterland of FUR. Selected FURs were examined during 1960s to 1980s and sorted into 8 stages of urban development. Cities afflicted by the most serious economical and social problems underwent the most stages of urban development. On the other hand a high proportion of the biggest European cities did not show any significant change of population increase.

Theory of differential urbanisation recognises the differences between population development of towns and big cities, analyses mainstream and sub-stream migration flows in the framework of urban development and examines differential migration of stronger and weaker population strata. Both theoretical approaches are based on economic analyses and their impact on urban population development.

To summarise, following common features of both theories under evaluation can be stressed:

1. Cities (settlement system) undergo several stages of development: urbanisation (suburbanisation), i. e. concentration or sprawling of urbanised area (city region); then polarisation reversal and desurbanisation (counterurbanisation) when population deconcentration, stagnation of primate city and development of medium and small cities are the most significant features.
2. Increase/decrease of population depends strongly on the economic level of society, especially on development of transportation and economic structure.
3. Population increase or decrease does not indicate automatically prosperity or decline of a city; there exist strong cities with population stagnation and weak cities afflicted by in-migration of poor people.
4. Concentration of people is forced mainly by economic reasons while deconcentration mainly by environmental reasons.

5. From the city planning standpoint (in the case of big industrial cities in the terminal stage of development – urban decline), reurbanisation is the only possible solution of their successful revitalisation. On the other hand, revitalisation of industrial cities is not a natural process and has to be strongly supported by active urban planning.

(Pracoviště autora: katedra sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty UK, Albertov 6, 128 43 Praha 2.)

Do redakce došlo 26. 4. 2000